

УДК: 159.

І.Л.Моначин к.психол. н., доцент кафедри психології у виробничій сфері
Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

КОНТРОЛЬНІСТЬ ЯК ФОРМА ПСИХІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Inna Monachyn, Ph.D., Assoc.

CONTROLL AS A FORM OF PSYCHOLOGICAL ACTIVITY OF PERSONALSTY

Уже більше 20-ти років вивчають життєдіяльність та творчість нашого земляка Я. І. Цурковського, але дуже мало зроблено для повернення його у храм вітчизняної науки, та й у лоно нашої культури загалом. На сьогоднішній час теоретичні установки наукової психології, які орієнтують психологів на особистість і на цілісний підхід до її вивчення, ще не отримали достатнього втілення в експериментальній практиці. Дослідники мало використовують психологічну апаратуру. У констатуючих експериментах наукових досліджень використовуються аналітичні прийоми ізольованого дослідження окремих психічних процесів. Щоб вивчати функціонування процесів відображення вищої нервової діяльності особистості, можна застосовувати метод умовних рефлексів нейрофізіології. Однак до психології людини доцільно застосовувати суспільно діяльнісний метод вивчення. Цей погляд базується на соціальній детермінованості особистості, на тому, що психічна діяльність людини виникла і надалі розвивається у процесі діяльності. Серед різноманітних форм трудової діяльності особливе місце в методиці експерименту відведено *контрольним* діям, які виявилися базовими, оскільки перевірка – невід’ємна завершальна ланка кожної діяльності.

Засновником теорії психічної контрольності, винахідником контролографа є Ярослав Іванович Цурковський, який народився у м.Тернопіль, згодом сім’я переїхала до Львова. У вересні 1931 року контролографічна методика демонструвалась у Москві на VII Міжнародному психотехнічному конгресі. Практичність запропонованої методики та її швидке поширення призвело до створення навесні 1932 р. у Катовіцах Інституту психотехнічних досліджень інтегральним методом, де Я.І. Цурковський обіймав посаду директора і керівника відділення психотехнічної діагностики.

Визначення головної категорії теорії: *Психічна контрольність* – інтегративний психічний процес, який пронизує, структурує та завершує дію кожного психічного процесу, зумовлюючи розвиток та вдосконалення психіки.

Для процесів контрольності характерна їх тенденція до вторгнення в усі психічні сфери особистості; контрольність завершує дію кожного психічного процесу, як його заперечення, скероване на ефективну практику і проявляється завжди в конкретних обставинах. Контрольні психічні процеси фіксують неадекватність у відображенні та перетворенні особистістю дійсності. Ця гальмівна роль контрольних процесів зумовлена характером їх нейрофізіологічних (коригуючих) функцій, які, будучи гальмівними, завжди стають психологічним чинником призупинення рефлексорних й неадекватних до конкретного ситуативного контексту дій особистості.

Психічну контрольність, яка є цілісним психічним феноменом, теоретично диференціюють на види: *неусвідомлену, чуттєву, та логічну* контрольність.

Контрольні процеси, як вважав Я. І. Цурковський, слід розглядати ще одним своєрідним психічним процесом, який інтегрує інтелектуальні, вольові та емоційні процеси. Поряд з цим їх не слід розглядати як надпсихологічні явища, з огляду на їх нейрофізіологічну природу. В контрольних психічних процесах концентруються найбільш досконала функція врівноваження соціальної та біологічної життєдіяльності особистості з чинниками навколишнього світу.

Контрольність супроводжує та завершує психічну активність, а саме: в *емоційній сфері* контрольність виступає як оціночна якість чуттів, що визначається нормами людського співіснування. До емоційної контрольності слід віднести почуття непорозуміння, сумніву, неспокою, тривоги, докорів сумління, неестетичні почуття тощо. В *інтелектуальній сфері* контрольність проявляється у виявленні за допомогою досвіду або логічних когнітивних процедур хибних, неадекватних до конкретного контексту понять, суджень, умовиводів, знань, поглядів, переконань. Контрольні психічні процеси забезпечують найвищу активізацію свідомості, осмислення усіх ланок діяльності особистості. У *вольовій сфері* контрольність завершує вольовий акт. Вона дозволяє з високим рівнем усвідомлення дати оцінку невірним або ж недостатньо активно виконаним діям, що суперечать цілеспрямованості особистості в дану мить. Ця цілеспрямованість, визначається зокрема ідеологічною скерованістю суспільства. Вольовий контроль дає можливість особистості усувати недоліки та пробіли у діяльності та публічній практиці. Завдяки добре розвинутим якостям контролю та самоконтролю особа отримує здатність вільно й максимально влучно керувати своїми діями.

Поняття контрольності охоплює також контроль і самоконтроль, як дві сторони єдиного психічного процесу. Він стверджує, що найбільш складними, розширеними формами контрольності виступають *критичність* і *самокритичність*. В яких найактивніше виражається, свідоме, перетворююче відношення особистості до світу, коли здійснюється перегляд аксіоматичних акцентів включно із вартістю власної ідентичності.

Високі якості контрольних психічних процесів залежать, з одного боку, від взаємозв'язку контролю та самоконтролю, з другого боку, від взаємодії логічної, чуттєвої і неусвідомлюваної контрольності, а також від якісних особливостей темпераменту: сили, врівноваженості та рухливості. *Сила контрольних процесів* полягає в активності, тривалості концентрації та виразності контрольності. Врівноваженість контрольних процесів виявляється в адекватній взаємодії, з одного боку, контролю і самоконтролю, а, з іншого – логічної, чуттєвої та неусвідомлюваної контрольності, тобто контрольності на всіх трьох інстанціях вищої нервової діяльності. Рухливість контрольних процесів виявляється у своєчасній оперативності контрольності між різними об'єктами, у легкості переходу особистості від контролю до самоконтролю і навпаки. Варто зазначити, що теорія психічної контрольності, як якісно вищий рівень теоретичного узагальнення, охопила й переосмислила постулати існуючих теорій: рефлексорної саморегуляції І. П. Павлова, психоаналізу, гештальтпсихології, когнітивної психології, суспільно-діяльнісної психології, критичної психології, необіхевіоризму, психолінгвістики та ін. Водночас висновки названих наукових концепцій у теорії контрольних психічних процесів отримали якісно нову синтезуючу інтерпретацію.

Література:

1. Соломонко О. Цурковський Я. І. – новатор в галузі психології. Інновації у процесі підготовки фахівців галузі фізичного виховання і спорту / Олександр Соломонко // Теорія психічної контрольності та сучасні психолого-педагогічні проблеми : матеріали наук. читань, присвяч. 110-річчю від дня народж. Ярослава Івановича Цурковського. – Л., 2015. – С. 29 – 33.
2. Цурковський Я.И. Внедрение теории психической контрольности в экспериментальную психологическую практику//II Всесоюзная конференция по экспериментальной психологии/ Л.,1988. С.268.Сборник науч. трудов Львовского ин-та физ. культ., Т.2,3,4.